

Délszláv kölcsönhatások a Sárköz népviseletében^{*)}

NAPJAINKRA már nemcsak a néprajzi szakkörök, de az érdeklődő nagyközönség is megszokták, hogy ne az egész magyart keressék, kutassák egyszerre, hanem annak csak egy kisebb, körülhatárolható, jellegzetes csoportját, mit etnikai csoportnak vagy népcsoportnak szokás nevezni. Mint ilyen etnikai csoportról beszélünk például a matyóról, palócról, a kalotaszegiről, így a sárközi-ről is. Minde csoportok olyan kisebb-nagyobb földrajzi-néprajzi egységek, melyek alkotó egyedeit jellegzetes bélyegeik egymás között összekötik csoportokká, más egyedektől alkotott csoportoktól viszont elválasztják. Ezek a bélyegek rendszeren olyan szembeszőkő tulajdonságok, amilyen a nyelvjárás, viselet, bizonyos technikák, diszitmódok és mások. Nem mély, tudományos alapokon nyugvó megkülönböztető jegyek ezek, hanem a laikust is megkapó, a felszínen is látható, szinte kézzel fogható jelenségek. Ilyen szembeszőkő ismertető jegyek alapján tartozik a Sárközbe, alkotja a sárközi etnikai csoportot Öcsény, Decs, Sárpilis, Alsónyék és Bata népe Tolna megyében. Közigazgatásilag mind az öt község a szekszárdi járásba tartozik, 14.560 számú református lakossága pedig a tolnai esperesség alá.

Ha megpróbáljuk a „sárközit” elemezni, szétbontani azokra a néprajzi sajátosságokra, melyek egyedül rá jellemzők, akkor a felszínen kiütköző jellegzetességek alatt egy sajátos életformát találunk, melyet a közös táj, éghajlat, közös történelmi, gazdaság-társadalmi és egyéb adottságok formáltak ki. A közös táj a Sárvice alsó szakaszán van, a Sió, Koppány és Kapos vizével is megöntve,

^{*)} A felhasznált anyagot 1938-ban és 1939-ben a Balkánon tett tanulmányútjaim alatt gyűjtöttem. Különös segítségemre volt e téren M. Gavazzi zágrábi egyetemi tanár és Th. Paulic, a zágrábi néprajzi múzeum textilosztályának vezetője. Az irodalomban Viski Károly: *Etnikai csoportok, vidékek* (A magyar nyelvtudomány kézikönyve 9), M. Gavazzi: *Der Aufbau der kroatischen Volkskultur* (Baessler—Archiv XX.) és Gunda Béla: *Magyar—szláv néprajzi kapcsolatok* (A magyarság és a szlávok) c. tanulmányokra támaszkodtam.

a Kalocsa—Baja—táji Duna-szakasz jobb partján, mit helyi erek, holt ágak is áztattak. Ez a terjedelmes, sáros vízköz, illetve vízközi élet kitermelt egy gyűjtögető, halász-pákász életformát, mely a csak a mult század hatvanas éveiben történt vizek szabályozása óta változott át elsősorban földművelővé, bár az ősfoglalkozások, mint az állattartás és halászat továbbra is nagy szerepet játszanak benne. Ez az életmód szolgált és szolgál alapul azoknak a kifelé is megmutatott életmegnyilvánulásoknak, melyek a viseletben, a szövésben, a hímzésben és más egyebekben jutnak érvényre, s melyek viszont nem mások, mint a „sárközit“ meghatározó, elkülönítő jegyek.

Ahhoz, hogy valamely népcsoport felismerhető legyen, szükséges először is, hogy a kultúrájában megnyilvánuló kultúrelemek minden előfordulásuk között ott éljenek a legnagyobb intenzitással, szükséges ezenkívül ezeknek az elemeknek olyanfokú sűrűsödése, tömörülése, mely ott érje el tetőpontját és harmadszor szükséges ezeknek az ott és csak ott sűrűsödött elemeknek bizonyos sajátos láncolata. Továbbmenve, amilyen mértékben gyengül ez egyes elemeknek virulentiája, ahogyan ritkul előfordulásuk és lazul egymáshoz való kapcsolatuk, olyan mértékben távolodunk az illető etnikai csoport centrumából peremvidékére, az átmeneti területekre, míg végre kultúrelemeink megváltozva vagy elveszve és újaknak helyet adva új etnikai csoport kialakulását eredményezik.

A kultúrelemek élete, terjedése ma még nem eléggé ismert, tisztázott. Tudjuk, hogy bizonyos elemek közvetlen úton jutnak embertől emberig, közösségtől közösségig. Ez a közvetlen út vagy a határos, környező népeken át vezet, vagy bizonyos kereskedelmi utak mentén, a kereskedők, emberek személyén keresztül. Gondoljunk most csak egy-egy szerszám, egy-egy mesterségbeli fogás, egy dallam, egy szólás terjedésére. Annak okát azonban, hogy bizonyos tárgyak, elemek, jelenségek miért mennek csak egy bizonyos határig, mikor a mellettük, velük élő elemek azon túl is haladnak, ma még határozottan megfogalmazni nem tudjuk. Itt inkább csak negatívumokra szorítkozunk, mint például olyanokra, hogy politikai, népi vagy nyelvi határok nem vetnek gátat egyes kultúrelemek terjedésének. Egy bizonyos kultúra sohasem fedi az illető nép politikai, népi vagy nyelvi határait, hanem vagy túlterjed azokon, vagy azoknál beljebb szorul. Hiszen, hogy egy (európai) nép kultúrája nem egységes, hogy nem egyforma hatóerővel nyilvánul meg az illető néptől lakott terület minden részén, felesleges is mondanunk. Egy bizonyos nép népisége, népi kultúrája általában a középponti vidékeken a legszembetűnőbb, legerősebb, és leghálványabb a periferiák felé. A kultúrelemek terjedésének leghathatósabb gátjai, akadályai — eddigi ismereteink szerint — bizonyos földrajzi adottságok, például átkelő nélküli folyók, hegyek. Ha azonban a folyók, hegyek jó átkelőkkal rendelkeznek, akkor inkább összekötnek, mint elválasztanak. Utóbbit látjuk vizsgálódási területünkön, a Dráva vidékén is. *A Dráva számos révével, átkelőjével összekötötte az innen s túlról lakó magyar és horvát népet, míg délebbre a Száva éles kulturális határt vont két partján lakó azonos fajú és nyelvű népe közé.*

EZEK AZOK A MEGGONDOLÁSOK, amelyek alapján most tovább megyünk és keressük azokat a kultúrelemeket a reáliák, a tárgyi néprajz, ennek is kis csoportja, a népi ruha és varrásanyag területéről, melyek a sárközi kultúrcentrumból kiindulva vagy oda torkollva szerteágaznak a közeli és távolabbi tájakra, szomszéd és attól távoleső, rokon vagy egymásnak idegen népekhez.

A Sárközben némely testi és ágyi ruha számára egy az átlagnál erősebben sodrott fonalból szőtt, fodrozódó felületű vásznat használnak, mit a szaknyelv *szerbvászonnak* vagy *szádá-nak* nevez. Magyarországon általános népi technika az általános sodrású fonál, mely szövés után síma vászon felületet ad. Az ennél jobban sodrott (helyenként lazára bocsájtott lánccal szőtt) fonál, amelyből készült vászon fodrozódó felületű, csak kevés helyen ismert, még akkor is, amikor ezt a fonalat gyári úton állítják elő. A szerbvászon a Sárközön kívül ismeretes Pest megyében, a dunamenti szerb falukban, továbbá Baranya, Bácsbodrog, Temes, Torontál és Arad megyék jobbára délszláv eredetű népeinél. Meg kell jegyeznünk, hogy ugyanez a technika, de vastagabb fonalból ismeretes Kalotaszegen is. De e vászon igazi hazája határainktól délre, a Balkánon van. Előfordul Szlavóniában, Szirmióban, Boszniában, Délszerbiában, Albániában és Görögországban. Vannak távolabbi kapcsolatai a törököknél Kisázsiaiában és azon túl is. Annyit leszögezhetünk, hogy a Sárközbe délfelől hatolt be.

A Sárközben mind a síma, mind a díszített szövés intenzív gyakorlása fennmaradt napjainkra. A szövést nők végzik, mégha takácsos (férfiak mesterségéből) eredetű mintákkal is. Ez a szokás — a Dunántúl nyilván német eredetű szövő férfiaiival, takácsaival szemben — mint ősibb jelenség csakúgy él a délmagyarországi délszlávoknál, mint az országhatárokon kívüli horvátoknál, szerbeknél is. Hazánknak a Sárközön kívüli két nagy szövővidékén, a Palócföldön és Erdélyben ősibb hagyományként ugyancsak nők szönek.

Ha a sárközi női viseletet, mint motivumot vonásaira, elemeire bontjuk, a fejviseletnél elsősorban az tűnik szembe, hogy nem hordanak hátul kontyot. Ez a viseletbeli negatívum magyaroknál e helyen kívül másutt nem ismert. Ismert azonban a bunyevácoknál, sokácoknál, Horvátországban a Kupa vidékén, és a Rečica körüli falukban. E helyek mindegyikén a fejviselet nem is a fej hátsó részét hangsúlyozza — mint általában — hanem az elejét.

A sárközi fiatalasszony esküvője után egy évig fejét keskeny fehér sálszerű kendőbe, biborba (a bibor itt byssus jelentésű) tekerte. Ez a szokás az öt sárközi és egynéhány szomszédos községen kívül ma már csak a szlavoniai Vinkovci és Bosnyaci vidékén ismert, bár a közelmúltban rokonformáját használták Komárom, Esztergom, Nyitra megyékben, valamint déli szomszédaink számos helységében is. Bár mi kissé idegenül állunk ezzel a szokással szemben, mely sálalakú fátolkendővel bugyolálja be a fejet, sokszor a száját is, és látására könnyen balkáni hatásra gondolunk, mégis tudva azt, hogy a középkorban Európa nyugati részein is elterjedt volt, eredetkérdését megválaszolatlanul nyitva kell hagynunk. Ennek a sálkendőnek végét, az úgynevezett biborvégeket színes fo-

nallal hímezték, mint azt 1. sz. ábránk is mutatja; a mellette levő 2. kép horvát kendő hímezését tárja elénk. Utóbbit a horvát barokk népi lecsapódásának tartják, előbbi pedig mi olyan elvű, színezésű, anyagú és motívumú munkának, mely horvát mintára, horvát hatásra készülhetett, bár távolabbi rokonai megelmlhetők a Balkánon egyebütt is. Hazánkban ez a fajta hímezés a Sárközön kívül másutt nem fordul elő. Ebbe a csoportba soroljuk a sárközi úgynevezett jegykendőkön található, többnyire színes gyapjúfonalú hímezéseket, melyeket mind technikájuk, mind pedig ornamenseik a horvátoknál nagy számban előforduló megfelelőikhez kötnek. A sárközi aszszonyok tulajdonképeni főköttője, a fekete muszlinra dolgozott fehér varrású, a fejformához szabott darab, előfordul az öt községen kívül a szomszédos Délpestmegyében, valamint Baranya megye számos, a Dunától nem messze eső községében. Ennek a munkának — a többi között — két sajátossága van. A láncöltéses technika és a spirálornamens. A láncöltés Magyarországon ritkán fordul elő, akkor is más öltésekkel keverve igen kevés akad belőle egy-egy díszített darabon. Legbehatóbb az ismerete Zólyom megyében, innen húzódik lefelé a Dunáig; palóc munkákon is megtalálható imitt-amott, majd Erdély földjén, magyaroknál és szászoknál. A Dráva mentén, annak mindkét oldalán annál gyakoribb ez a technika, így Koprovnicá vidékén és a Posavinában, Horvátországban, majd pedig Dalmáciában, a partvidéken. Minde helyeken megtaláljuk a spiráldíszít igen gyakori előfordulásban, míg hazánkban a hivatkozott déli részekén kívül jobbára csak Zólyom megye területén ismert.

A sárköziek a fejükre tekert bibort 5—7 nagygombú ezüst tűvel erősítették a fejhez. Hazánkban a fejre való fátyolt a Sárközön kívül a dunamenti rác községekben, a Felföld néhány tót falujában, majd Erdélyben főkép a szászok tűzik tükkel a fejhez, illetve hajhoz. Míg a felföldi tük műhelye eddig ismeretlen, az erdélyiek az ottani ötvösipar emlékeit őrzik, a sárközi és dunamenti tük kétséget kizáróan balkáni filigrán munkák, ha műhelyüket és idejutásuk pontosabb körülményeit nem ismerjük is. Ugyanígy a Balkán felé mutat a lázsiások, a pénzéből készült nyakba akasztott láncok viselete is. Ez ugyan a Sárközben és szomszédos községekben csak itt-ott ismeretes, helyette azonban az azonos nyakviseleti elvet feltüntető, több sor gyöngyből fűzött, a mellen szélesen fekvő, csipkeszerű gyöngydísz található. Nálunk azok a gyöngyből fűzött nyakékek használatosak, melyek szorosan a nyakhoz simulnak. A sárközi tulajdonképen nem is nyak-, hanem mell-dísz elvben nem kapcsolható ezekhez, hanem horvátországi és szlavóniai megfelelőihez. (A fő előfordulási helyek itt: Prigorjétől egészen a horvát Száva vidékig, Pisarovina, Brezivoca, Samobor, Zagorje, Sveta Nedelja és így tovább).

A déli szláv nők úgyszólván egyetlen testen viselt ruhája a hosszú ing, mely fedi és díszíti az alsó testet csakúgy, mint a felsőt. A sárköziek, hasonlóan a magyarság zöméhez, derékig érő, úgynevezett rövid inget viselnek. A rövid ing-pendel, vagyis két részre osztott testi ruha viselése nem áll meg délen a magyar nyelvhatárnál, hanem benyomul mélyen Horvát-Szavóniába. Legerő-

sebb előfordulása Szlavónia területén le egészen Szirmíáig, megtaláljuk a Dráva mentén és Zágráb környékén is. A sárközi női ingujjakat kétféleképpen díszítik: az egyik díszítómód az ingujj külső felén hosszában végigfutó csipkedisz, a másik az ing ujjá egész külső felének egy vagy többszínű gyapjúfonallal dolgozott aprómintás kivarrása, sokszor még flitterekkel is cifrázva. (3—4. ábra). Ez az ujjdíszítési elv Sárközön kívül Baranya, Bácsbodrog, Arad megyék és a Drávamente magyar, s méginkább délszláv lakosságánál van meg. De megtaláljuk ugyanezt Szlavóniában és Horvátország számos vidékén (főleg Sisek táján). Magyar vidéken különben ez a díszítésmód nem ismert. A magyar női ingujjak tekintélyes része díszítetlen; Palócföldön a kézelőket díszítik, Erdély népcsoportjai, mint a kalotaszegiek, torockóiak az ingvállat keresztben csíkalakban, esetenként hosszában is olyan elgondolással díszítik, mint az egyik (itt nem részletezett) sárközi ingfélét. A többszínű vastag gyapjú himzőfonal és flitterek alkalmazása a Sárközön, Baranya, Bácsbodrog megyék sokácainál, kisebb részben magyarságánál kedvelt. Ezt a feltűnő tarkaságot eredményező túlzott díszítő kedvet, amely, mint láttuk és látni fogjuk, egyéb darabokon is megnyilvánul, a magyar etnografusok a bunyevácok, sokácok, általában délszlávok behatásának tulajdonították népünkénél. *Milovan Gavazzi*, a zágrábi néprajzi tanszék tanára úgy vélekedett erről a kérdésről, hogy éppen fordítva, a délszlávok a szomszédos magyarság hatására fejtenek ki ilyen nagy cifrázkodást. A két homlokegyenest szembenálló vélemény mindegyikét abból az elgondolásból építették föl, hogy az ősi környezetben ez a nagy cifrázkodás, mindkét oldalon ismeretlen volt. A tarka színek használata magyar női hímzéseinken igen fiatal jelenség, flitterdíszít ingujjon magyaroknál a sárközön kívül csak Torockón találunk. Így a bunyevácok és sokácok őshazájában is ismeretlen mindez. Ezek alapján, egyelőre legálábbis, abban kell megállapodnunk, hogy a kérdéses jelenségek egymásra kölcsönös hatással vannak s el kell tekintenünk annak a leszögezésétől, hogy a két nép közül melyik volt az átadó és melyik az átvevő.

A rövid inggel gyakran együttjár a pruszlik viselete is. A déli szláv népeknek van egy sajátos női pruszlikformájuk: egyenes, a deréktól elálló, többnyire rövid darab ez. A sárközi és a többi magyar pruszlik a testhez áll derékban és elől csukott. Balkáni formájú, vagy zágrábi meghatározás szerint dinári típusú pruszlik csak a dunamenti rác falvakban van meg hazánkban, a magyar szabású pruszlik azonban, a rövid inggel együtt helyenkint a Szávaig is eljutott. Az ing-pruszlik viselethez kapcsolódik még a selyem vagy kázmér vállkendő viselete is, ami a délszláv népeknek, melyek kabátviselők, nem sajátja.

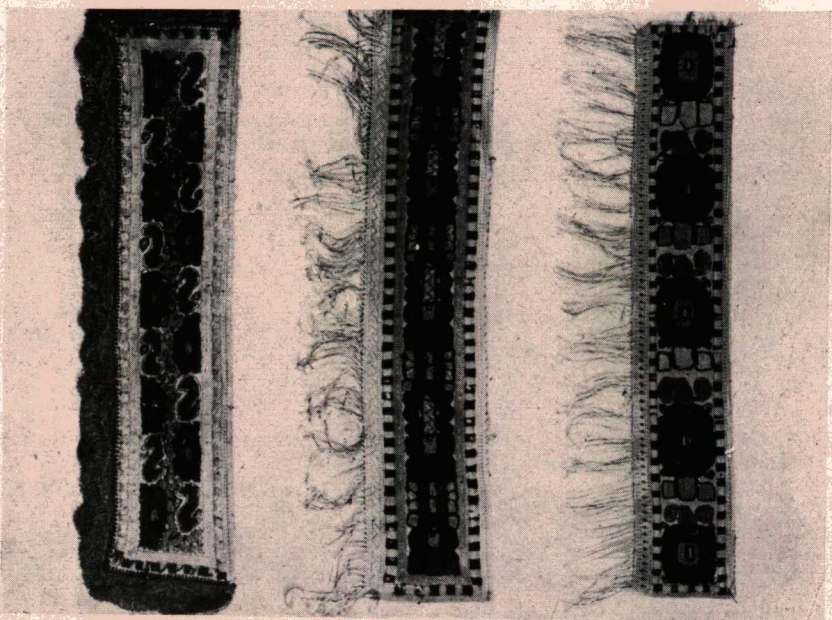
E felső testi ruhákkal párhuzamos az alsó test ruháinak, a szoknyának és a hozzátartozó köténynek átadása. Az 5. képünkön látható sárközi nő sok szoknyát, előtte kötényt hord. Ez az általános magyar viselet (a szoknya és kötény formája természetesen helyenkint változik), szemben a déli szlávval, mely az alsó testen a hosszú ing alsó felét ismeri, előtte keskeny egy szél, többnyire gyapjúszőtt köténnyel vagy anélkül. Számos sokác és bunyevác község lakossága

átvette az ing helyett vagy fölé a szoknya-kötény viselését, de kölcsönvették Szlavóniában, a Drávamentén, Zágráb vidékén és több más községben is foltokban, mint a többi, már hivatkozott darabot.

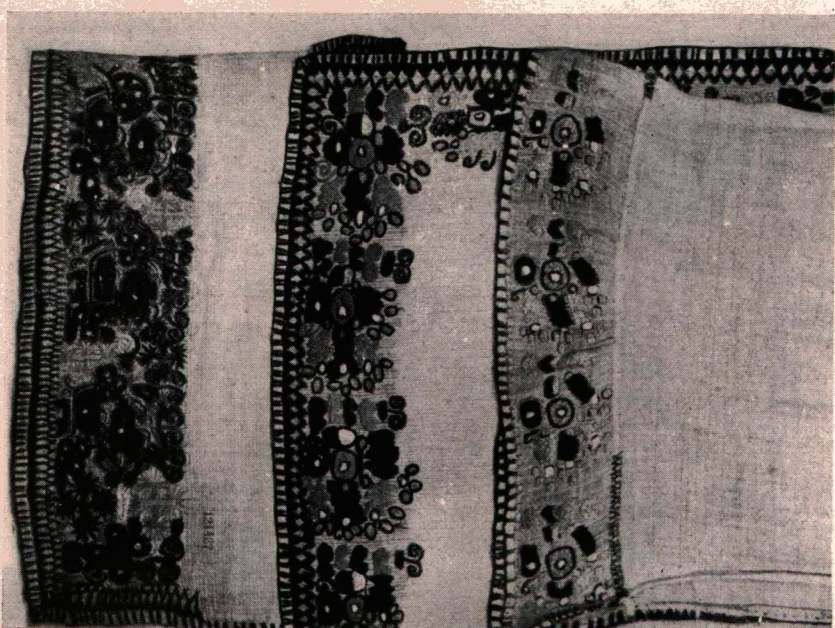
Ismerünk egy szokást a Sárközben, melynek megfelelője megvan horvát földön is: ez az abrosznak az alsó test köré való tekerésében áll. (6. kép). Az abroszt bizonyos házimunkák elvégzésekor tekerik az asszonyok szoknyájuk fölé és türik be fönn a szoknyakorcba. A Zágráb környéki Zagorjeből láttam nőket, akik abroszaikat a karjukon hozták és mielőtt táncba kezdtek volna, azt gyors mozdulattal a derekuk köré tekerték. Ez a szokás *Gavazzi* professor szíves utánjárására sem került elő máshonnan. Elvben megfelelője az a gyakorlat, ami Szlavóniában és a Baranya-megyei sokácainknál is ismért, hogy t. i. templomba menet egy törülközőt vagy gyapjúszóttas darabot visznek magukkal az asszonyok karjukon, amit azután térdeléskor a földre terítenek maguk alá. A Sárközből említett szokás magyar vidékről nem került elő (hacsak a palócok szakácskája nem kapcsolható ebbe a csoportba), s így az eredet, kiszármazási irány stb. kérdését e pont körül is későbbi kutatások megoldására bizzuk.

A sárközi nők színes gyapjúharisnyát viselnek lábukon papucscsal. A harisnyát nem maguk kötik, úgy veszik készen vásáron. A magyarok a gyapjút nem kötik meg, szövésével is csak Erdélyben foglalkoznak. Politikai határainkon belül a németek kötnek, azután az északi és déli szlávok. Harisnyát jobbra csak a déli szlávok. Ezeket a kézi kötésű színes gyapjúharisnyákat nem is hordják másutt, mint tanulmányozott vidékünkön, Kalocsa környékén és déli vármegyéink területén magyarok és délszlávok egyaránt. Miután a németiség maga használatára csak kék (világos és sötét) vagy fekete harisnyát köt, a színeset, még ha esetenként ők kötik is, nem tőlük vették át a magyarok, hanem a kölcsönadó szlávoktól, akiknek balkáni hazájában a harisnyakötés régi szokás. A papucsviseelés a magyaroknál a Sárközön kívül jórészt a Duna-Tisza közére szorítkozik az általános csizmaviselet mellett, Mezőkövesden és Torockón csupán szigetszerűen fordul elő. Magyarországi jelenlétét általában a hódoltságnak szokás tulajdonítani, amint balkáni előfordulása is török eredetű; itt jórészt csak Szlavóniában ismerik.

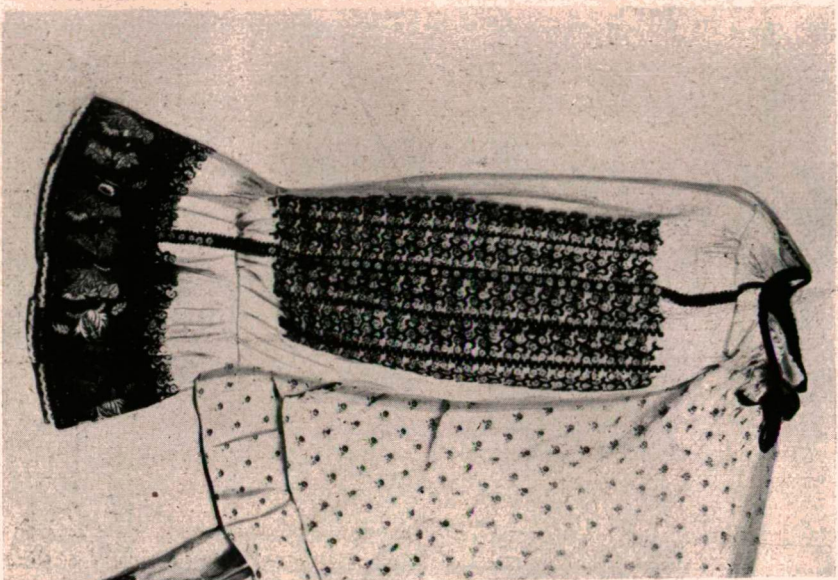
A sárközi férfiruha, csakúgy, mint általában a magyar népi férfiruha sokkal kevésbé ismert, mint a női. Így részletekbe ható vizsgálatába itt kevésbé térhetünk ki és meg kell elégednünk a felületesebb áttekintéssel. A sárközi férfiak háromféle kalapot hordtak: az egyik a kissé hosszúkás, magas tetejű, a másik a kerek, hegyesedő tetejű, a harmadik pedig a cylinderre emlékeztető kerek forma. A hosszúkás, némiképp a kocsiskalapot idéző változat megtalálható foltonként az ország nyugati, északnyugati részein, azután az Alföld keleti, északkeleti peremén, majd a sokácoknál és bunyevácoknál. Tőlük délre nem terjedt. A kerek, hegyesedő tetejű kalap Tolnában, Somogyban van otthon; leginkább azonban a Dráva menti falvakban innen s túl a horvát Prigorjében és Zagorjében. A kerek, cilinderalakú kalap, mely Tolnában kívül leginkább Somogyban és Veszprémben volt használatos, lehúzódtott délfelé Szlavóniába, de ismert Zágráb vidékén is. Véleményünk szerint, amint a cylinder-

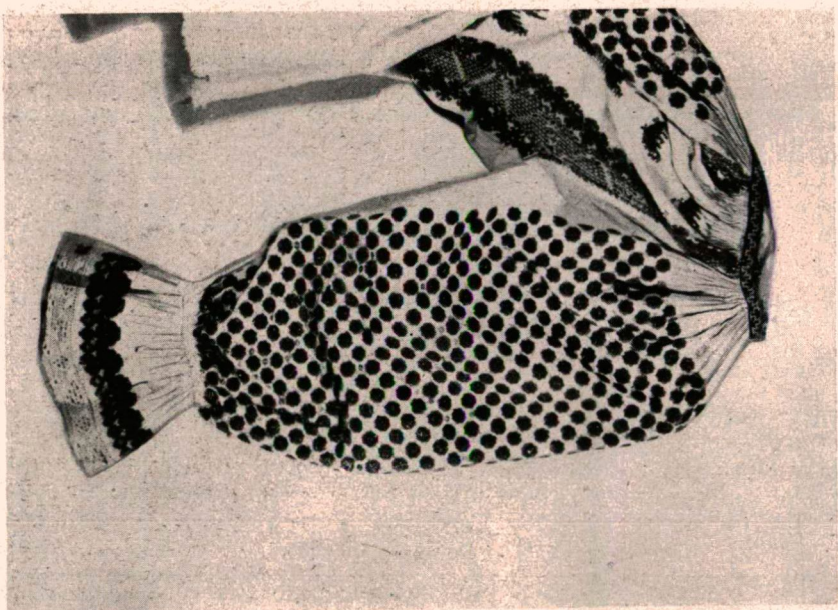
Sárközy kendőbőghimzések

Horvát kendőbőghimzések

Sárközi ingujjlinzés

Bácsbódogmegyei ingujjlinzés

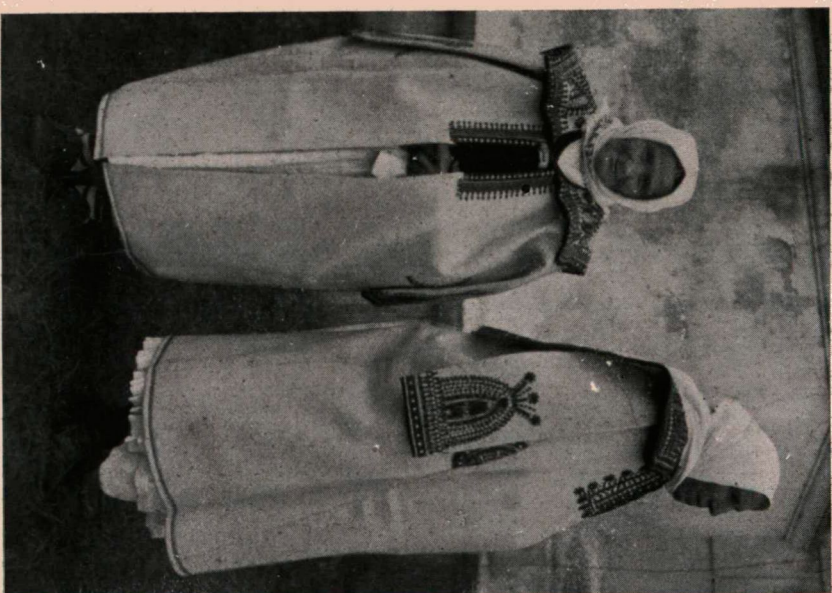
Sárközi leányok

Sárközi asszony, derekán abrosszal

Fedeles bocskor

Horvát nők szűrben

alakú, úgy a hosszúkás kalapforma is a magyarságtól terjed a szlávok felé, míg a kerek hegyesedő tetejű forma megfordított terjedési irányú.

Az ing-gatyás viselet egész Magyarországon általános, ilyen a Sárközben is. A déli szlávoknak az ing-gatyás viselet nem sajátja, közéjük a magyarságtól húzódott le. Viselik nemcsak a határainkon belül élő sokácok és bunyevácok, hanem egész Szlavóniában. Itt még bő formájában, minél lejjebb megyünk azonban, annál jobban szűkül a gatyaviselet, így Likában, Északboszniában már vászonnadrág lesz belőle. Igen érdekes változata déli szomszédainknál az általában hosszában ráncbaszedett gatyának, a keresztben, harmonikaszzerűen ráncolt gatyá.

Lábviseletként a Sárközben csizma és fedeles bocskor ismert a többi között. A csizma általános magyar férfiviseletdarab; a fedeles bocskor csupán a délibb, itt is inkább a közbülső országrészekre szorítkozik (7. ábra). A Tolnával szomszéd Baranya, majd Bácsbodrog megyék sokái és bunyevációi csaknem mind csizmaviselőkké lettek, de ismerik egész Szlavóniában és Horvátországban egészen Turopoljeig. Sisek és Sunja vidékén az asszonyok is hordják. A dinári típusú bocskor felső része, fedele keskeny szíjból van fonva, míg a mi fedeles bocskorunk fedele síma bőrlap. Ez a síma fedelű bocskor erősen terjedőben van, párhuzamosan a csizmával déli szomszédainknál, mindenütt a fonott fedelű bocskor rovására egészen Turopoljeig.

A testhez szabott, fekete vagy kék posztóból való fekete zsinórdisszel kihányt, ellenzős csizmanadrág, az ugyanilyen kabát és mellény a Sárközön az általános magyar férfiviselet helyi megnyilvánulása. A déli szlávok férfiruhái, a sajátjuk más anyagból, más szabással és más díszítéssel készültek; a „kékbéli“ náluk kölcsönvétel. Viselik ezt nemcsak a sokácok és bunyevácok, de ismert Szlavóniában és Horvátország északi részein is, itt is elsősorban a némes Turopoljében. Érdekes megemlíteni, hogy míg más vidékeken ezt az öltözetet is több-kevesebb igazítással, változtatással hordják, addig Turopolje horvátjai teljesen a magyar szabást és díszítést tették magukévá.

Ennél ősibb és a magyarságra is sokkal jellemzőbb a férfióltönyök három csoportja: a subáé, ködmönfélélé és a szűröké. A sárközi subák, ködmönök jórésze szekszárdi készítésű. Ezek a subák átterjedtek a sokácokhoz és bunyevácokhoz, sőt elvétve Szlavóniába is, bár itt inkább az ujjas bundafélék terjedtek el, melyek a Dunántúl nagy részén otthonosak. Előfordulnak ugyane helyeken a ködmönök is, többnyire hosszabb változatban, mint a magyaroknál, de elnevezésük, készítésük és díszítésük módja magyar ezeknek is, hiszen mestereik is magyarok voltak. A posztóval borított ködmönöknek Szlavóniában van leggyakoribb előfordulásuk, itt megtartották a gazdag zsinórozást, átalvetőt is rajta. Ugyanitt említjük meg a díszített bőrmellényeket, mind férfiak, mind nők számára, melyek ugyancsak magyar szűcsök kezemunkájaként élnek itt tovább. Figyelemreméltó díszítésmód — mely horvát földön mind bőron, mind posztón előfordul: apró kis kerek lapocskák ezek, bőrből vagy posztóból, miket egy öltéssel öltenek az alapanyaghoz, hasonlatosan a

flitterhez. Ez, véleményünk szerint helyi sajátosság, mely a magyar Drávavidékre délről szivárgott föl. A magyar síkság jellegzetes darabja a szűr sem hagyta közömbösen délszláv szomszédainkat. Bár a Sárközön már rég nem viselik, náluk még élő viseletdarab. A sokácok és bunyevácok a díszítetlen magyar szűrt hordják leginkább. Szlavóniában és a horvát Dráva mentén ismert jól a cifra szűr is (8. kép), ettől délre azonban a szűr már változtatott formában járja. Valamennyi, a magyarságtól kölcsönvett darab között ezen alakítottak a legtöbbet. Míg a magyarsággal szomszédos vidékeken a szabás és díszítés is azonos, délebbre már csak a szabás marad meg, még délebbre az egyenes szabásvonalak is eltűnnek. Érdekes változat, hogy itt a nők is viselik. A szűr ősi díszítőeleme, a posztórátét azonban mindegyik példányon kimutatható.

HA VISSZATEKINTÜNK a vizsgáltakon, néhány anyagon, formán, elven és azokon a terjedési irányokon, melyeket éreztetni igyekeztünk, már ezen a néhány példán is láthatjuk a kultúrjavak kicserélődésének érdekes és tanulságos játékát. Különböző fajú és nyelvű népek az egyik darabnál átadóként, a másikinál átvevőként szerepelnek. Az átadás oka igen sok esetben — ott ahol nem egy polgáriasabb életforma tartozékairól van szó — ismeretlen. Nem látjuk okát, hogy például egy bocskorformát miért vesznek át ott, ahol van egy ősi, emennél sokkal díszesebb és — talán jobban használható forma. Nem tudjuk megmagyarázni, hogy bizonyos színek, motívumok, technikák kölcsönvételének mi a közvetlen indítóoka olyan népnél, mely maga is bővelkedik ezekben. Ha úgy véljük, hogy e nem a hasznosságot szolgáló átvételek a szépnek, az illető nép világnézetének, a külvilággal szemben való magatartásának valami mással, ujjal való kifejezését célozzák, ez egyelőre csak feltevés lehet. Közelebbi meghatározáshoz számos jó előmunkálatra volna szükségünk.

Ezzel elemzésünket be is fejezzük. Nem mintha anyagunkat kimerítettük volna, vagy mert az, amit mondtunk, elegendő pontossággal került volna vizsgálat alá. Szándékunk azonban nem a kimerítő adatközlés volt, hanem csupán néhány szűkebb tárgykörből kiragadott példán történt bemutatása annak, hogy a földrajzi egymás-mellettség, a közös történelmi kapcsolatok milyen nagy mértékben segítik elő a kultúrjavak amúgyis élénk, népek közötti kicserélődését. Hangsúlyozni akartuk szemléltető példákon, hogy etnikai csoportok, nyelvek, népek, közigazgatási vagy politikai határok nem akadályai a műveltségi javak kicserélődésének. Egyes kultúrjavak megélnék és virulnak a legkülönbözőbb környezetben is. Most csak a szerbvászonra gondoljunk. De viszont egyes kultúrjavak megléte, átvétele vagy átadása önmagában még nem jelent mást, mint az átadó egy bizonyos irányban való gazdagságát és az átvevőnek ugyanez oldalon megnyilvánuló szegénységét, hiányérzetét, ami az átvételre hajlamos nyitottlelkűséggel párosul. Bár általában a magasabb műveltségű nép az átadó, példáinkon is láthattuk, hogy ebből törvényt csinálni nem lehet, mert előfordul az ellenkezője is.

Az egyes kultúrvonások néptől-népig való terjedésének, az át-

vételeknek és átadásoknak kutatása, leírása mindaddig, amíg öncélú, hasznos és érdekes játék csupán. Mihelyt azonban enemű vizsgálódásainkban az a szempont vezet, hogy egy bizonyos nép, népcsoport kultúráját nemcsak az egyes kultúrjavak egymás mellett való előfordulása szabja, határozza meg, hanem ezeknek a kultúrjavaknak sajátos egybefonódása — amint ezt, bár csak felületes ismeretek birtokában, világosan láthattuk, hogy a sárközinek nevezett etnikai csoportot tulajdonképpen nem a szerteágazó, innen-onnan összefutó kultúrvonások pusztá meglelte adja meg — munkánk adalék lesz az illető nép kultúrája összetevőinek ismeretéhez. Ez pedig mai módszereink és ismereteink mellett a néprajztudomány egyik legfontosabb feladata.

FÉL EDIT

Kapitalizmus vagy kollektivizmus?

(Megjegyzések Wilhelm Röpke könyvéhez).

RÖPKE könyvet írt a kapitalizmus megmentése érdekében. A könyv részben vádirat a kollektivizmus ellen és merev állásfoglalás minden olyan irányzattal szemben, amely sérti a gazdasági szabadság eszményét. Részben a kapitalizmus jellegzetességeit még hordozó országoknak szánt intelem: Semmiféle kompromisszumot ne kössenek a kollektivizmussal azon túlmenően, ami háborús-gazdasági szükségből elkerülhetetlen.

Röpke eddigi írásaiban is a szabadelvű gazdálkodás hirdetőjeként mutatkozott. Könyve nem számít meglepetésnek. Mégis, főleg két okból kell behatóan foglalkozni munkájával. Manapság lépten-nyomon erre a könyvre szoktak hivatkozni, amikor azt akarják igazolni, hogy a jelenkor társadalmi válságából a kivezető út a kapitalista rend újraélesztésén keresztül vezet. De foglalkozni kell a könyvvel azért is, mert abban a kapitalizmus dicsérete és bírálata különös formában jelentkezik és a szerző által ajánlott „harmadik út” annyira csábító, hogy aki a könyvet elolvassa, hatása alatt áll.

Miben foglalható össze Röpke könyvének lényege? A kapitalizmus történelmi megjelenési formájában végzetes volt, mert a család elzüllesztéséhez, a társadalom eltömegesítéséhez és a munkás-ság elproletarizálódásához vezetett. Ez a kapitalizmus és ezzel együtt a demokrácia válsága. Teljesen elhibázott volna azonban azt hinni, hogy a kollektivizmus ezt a válságot megoldja. Épen ellenkezőleg a kollektivizmus a demokrácia válságának utolsó és legtragikusabb következménye; a megbetegedett modern tömegtársadalom kétségbeejtő megnyilatkozása. Nem igaz, hogy a szocializmusnak irányított gazdálkodással enyhébb formát lehet adni. A totális és a rendi állam tervszerű gazdálkodása csak időleges lehet és biztos előmunkálója a totális állami tervgazdálkodásnak, amelyben megszűnik az egyén személyiség lenni és nincs jog, amely az állam és mások önkényével szemben védelmet nyújtana.

Harcba kell szállni az alaptalan fatalizmussal, hogy a most fo-